

FAIR PLAY: KAPSAMI, TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ VE GELİŞTİRME PERSPEKTİFLERİ*

İbrahim YILDIRAN **

ÖZET

18. yüzyıldan beri spor terminolojisinin ayrılmaz bir parçası olan Fair Play kavramının günümüzde geçerli prensiplerinin 19. yüzyıl Viktoria İngilteresi'nde oluştuğu bilinmektedir. 20. yüzyıl boyunca sporda görülen amaç değişikliği, Fair Play anlayışının göz ardı edilmesine yol açmıştır. Bu nedenle, son yıllarda Fair Play'i sporda yeniden hakim kılmaya çabaları çerçevesinde Fair Play'e ilişkin kurumlar oluşturulmakta ve çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda, spora ilişkin referans gruplarının bilinçlendirilmesine yönelik literatür de zenginleştirilmekte, Fair Play kapsamlı bilimsel çalışmalara ağırlık verilmekte ve Fair Play'i geliştirme perspektifleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Sporda erdemsiz davranışların gittikçe arttığı ülkemizde ise, Fair Play hakkındaki literatür yok denecek kadar azdır. Literatür eksikliğinden hareketle, bu çalışmanın amacı, Fair Play kavramının kapsamını belirlemek; Türkiye'deki Fair Play çalışmaları hakkında bilgi vermek ve özellikle eğitim kurumlarında Fair Play anlayışının geliştirilmesine yönelik perspektiflere dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Fair Play, Türkiye'de geliştirme perspektifleri.

Geliş tarihi: 02.02.2005; Yayına kabul tarihi: 02.06.2005

* Bu çalışmanın bir bölümü, Spor Bilimleri Derneği tarafından 27-29 Ekim 2002 tarihleri arasında Kemer/Antalya'da düzenlenen 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'ne sözel bildiri olarak sunulmuştur

** Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, ANKARA

FAIR PLAY: CONCEPT, VIEW IN TURKEY AND IMPROVING PERSPECTIVES

ABSTRACT

Valid principles of the fair play idea that was an unseperatable part of sports since 18th century was first formed in 19th century in Victoria England. The aim changes that has seen in sports during 20th century causes the fair play concept has been ignored. For that reason, in recent years fair play associations has been formed and various activities has been verified to make fair play idea to rule in sports again. In mean time, the literature that is intended for making the referance groups of sports more conscious is being enriched, the scientific studies about "fair play" is emphasizing and fair play developing perspectives are trying to be determined. However, unfair behaviours have a groving ratio in our country, there is not enough literature about fair play. By referance to the lack of literature, the aim of this study is to determine the contents of fair play, inform about fair play studies in Turkey and capture attention to the perspectives about improving fair play mentality especially in education institutions.

Key Words: Sport, Fair Play, Improving Perspectives in Turkey.

GİRİŞ

19. Yüzyıl ortalarında Anadolu'ya seyahat eden Alman gezgin Mordtmann, Yozgat/Boğazköy'de izlediği atlı cirrit oyununda, bir oyuncunun önceden uyardıktan sonra attığı cirridin rakibe isabet etmesiyle öfkelenen izleyicilerin bir araya gelerek, "tipik İngiliz tarzında", saldırganın cirrit oyununun kurallarını ahlaksızca çiğnediğine ve oyuna devam etmeye layık olmadığına karar verdiklerinden söz eder (Mordtmann, 1925: 484).

Aslında, bu tür davranış biçimlerinin 19. yüzyıl ve öncesi Türk sportif aktivitelerinde istisna oluşturmadığı bilinmektedir. Örneğin, güreşçi tekkeleriyle kurumsal bir yapı gösteren güreş, uygulayıcısı olan pehlivanlara gerek sosyal hayatta, gerekse sporun bizzat uygulanışında ahlaki sorumluluklar yüklemekte ve toplumda olgun insan tipinin "pehlivan" kavramıyla özdeşleşmesine neden olmaktadır. Yenme ve yenilme durumlarında ölçülü davranılmakta, müsabaka sürecindeki gayret ve dürüstlük takdir edilmekte, galibiyet sonrası alkış ve sevinç gösterileri seyirciler tarafından ayıp sayılmaktaydı (Kunter, 1949: 2). İzleyicilerin temel ilke edindikleri bu olgun davranış, geleneksel aba güreşlerinde günümüzde de gösterilmektedir (Şahin, 1999: 73-74). Yine, özgün bir spor kulübü niteliği taşıyan okçuluk tekkelerinde, sadece iyi bir okçu olmak yetersizdi. Sporcular ve eğiticiler arasında karşılıklı saygı ve sevgiye dayalı dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin geliştirilmesine önem veriliyor, atışta hileye başvuranlar, kurallara uymayanlar, spor çevrelerinden uzaklaştırılıyordu (Yücel, 1999: 35).

Mordtmann'ın, atlı cirrit oyununda gözlemlediği davranış biçimini "tipik İngiliz tarzı" olarak nitelendirmesi nedensiz değildi. Çünkü, kurallara uygun olmayan bir davranışın, bir otorite –burada seyirci- tarafından yaptırıma uğratılması, dürüst oynamayanın oynama hakkının elinden alınması söz konusuydu. Diğer bir ifadeyle, sporcu Fair Play ilkelerine aykırı davranmıştı ve dürüst oyunu vurgulayan Fair Play de, Mordtmann'ın seyahat yıllarıyla örtüşen 19. yüzyıl

ortalarında İngiliz toplumunun spor yoluyla eğitime dayalı reform hareketlerinin temel kavramlarından birini oluşturmaktaydı. Bu çalışmada, spor kavramıyla ayrılmaz bir bütün oluşturan Fair Play'in kavramsal gelişimi, kapsamı, 20. yüzyıl boyunca sporda gittikçe artan başarı baskısı karşısındaki konumu, Türkiye'de Fair Play'e ilişkin etkinlikler ve okul beden eğitimi ve spor uygulamaları çerçevesinde Fair Play'i geliştirme perspektifleri ele alınmaktadır.

Fair Play: Kavram ve Kapsamı

Fair Play kavramının gelişim çizgisinin başlangıcı, 15. yüzyılın ikinci yarısında, İngiliz turnuva kurallarında centilmenlik dışı davranışlar için kullanılan "foul play" ifadesine götürülebilir (Müller, 1988: 8; Gillmeister, 1988: 12). İlk olarak, tamamen genel bir kullanımla ve "fırsat eşitliğini korumak", "şövalyece düşünüş tarzını göstermek" anlamında, 16. yüzyıl sonlarında William Shakespeare'de geçen Fair Play kavramı, spor diline 18. yüzyılda girmiştir (Gillmeister, 1988: 13). Günümüz Fair Play prensiplerinin sistematik temelleri ise, dönemin değişimler geçiren sosyo-kültürel yapısı ile doğrudan ilgili olarak, 19. yüzyıl Viktoria İngiltere'sinde atılmıştır (Yıldırım, 1992: 174-9). Özellikle yatılı kolejlerde (Public Schools) başlatılan reform hareketleri çerçevesinde, eğitimde sporun ve sporda Fair Play'in ön plana çıkarılması, Fair Play idealinin gelişmesi ve yaygınlaşmasında belirleyici bir rol oynamıştır (Brase, 1967: 19).

Fair Play, sporcuların yarışmalar esnasında, güçleşen şartlar altında dahi kurallara sabırla, tutarlı ve bilinçli olarak riayet etmeleri, fırsat eşitliğini bozmamak amacıyla haksız avantajları kabullenmemeleri, rakibin haksız dezavantajlarından yararlanmaya kalkışmamaları, rakibi düşman değil, aksine oyunun gerçekleşmesini sağlayan, eşdeğer haklara sahip birey ve partner olarak görmeleri ve değer vermeleri çabalarında kendini göstermektedir.

Verilen tanım, formal (biçimsel) ve informal (biçimsel olmayan) olmak üzere iki değişik Fair Play anlayışını kapsamaktadır. Formal ve informal Fair Play anlayışlarına ilişkin ayrımı ilk kez Hans Lenk ortaya atmıştır (Lenk, 1964). Formal Fair Play, amir hükümler içeren oyun kurallarını kabullenme ve onlara kesinlikle uyma ile sınırlıyken, informal Fair Play, yaptırımlarla zorunlu tutulmayan, aksine sporda kuralların talep ettiğinin ötesinde, sporcunun rakibi ile eşit şartlarda yarışma arzusunu, rakibin maruz kalacağı haksız durumları gidermek için gösterilen çabayı, kendi yarar ve yargısına uygun olmasa bile hakem kararlarına saygı göstermeyi, aleyhine de olsa hakemlerin doğru karar almalarına yardımcı olmayı, galibiyet ya da mağlubiyette ölçülü davranmayı esas almaktadır (Ateşoğlu, 1974: 7-8).

Formal ve informal Fair Play, sportif etkinliklerdeki yansımaları bakımından değerlendirildiğinde, ağırlık, modern sporun Viktorya dönemi İngilteresi'ndeki başlangıcında açıkça informal Fair Play lehineydi. Informal Fair Play bu dönemde, baskın bir eylem ahlakıydı ve bu düşünce tarzının ardında, sportif rakibe eşit haklara sahip partner olarak kıymet verme, rakibin bakış açısıyla düşünme ve davranma, onun ruhsal ve fiziksel dokunulmazlığına saygı gösterme ve sporun oyun karakterini korumaya ilişkin temel ahlaki tutum yatmaktaydı (Müller; Pilz, 1967: 13).

İnformel Fair Play'e uygun davranış formları, sporu her hangi bir dış amaç taşımaksızın bizzat uygulanişından alınan zevk ve hoşça vakit geçirme uğruna yapan Viktorya dönemi İngiliz aristokrat sınıfının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir (Gutmann, 1987: 11). Dönemin İngiliz soylusu için galibiyet önemsiz, medyada anılmak ve övülmek kabalık sayılmaktaydı (Menzel, 1982: 119vd).

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında sportif yarışmaların ticarileşmeye başlaması ve gittikçe daha geniş halk kitlelerine açılmasıyla baş gösteren "amaç" değişikliği, dengenin iç amaçtan dış amaca, uygulamadan duyulan zevkten, ciddiyete doğru bozulmasına yol açmış ve 20. yüzyıl boyunca gelişme Fair Play düşüncesinin yumuşatılması ve aşındırılması yönünde gerçekleşmiştir. Denge halen artarak informal Fair Play'den formal Fair Play'e doğru bozulmaya devam etmektedir. Bunun anlamı, Fair Play anlayışının, eşit yarışma şartlarının ve fırsat eşitliğinin sağlanması ve korunmasından, gittikçe sadece oyun ve yarışma kurallarına uyulmasına indirgenmesidir (Lenk; Pilz, 1989: 52).

Artan ticarileşme yanında, politizasyon ve sportif başarının toplumda abartılı kıymetlendirilmesi, formal Fair Play'in dahi giderek aşındırılmasına katkı sağlamakta, kural ihlalleri, başarıda rol oynamışsa, tolere edilmekte ve meşruiyet kazandırılmaktadır (Lenk; Pilz, 1989: 52). Böylece, yeni bir Fair Play anlayışı ortaya çıkmaktadır. Heinilä, bu yeni Fair Play anlayışı için "teknokratik ahlak" kavramını kullanmaktadır. Bu ahlak anlayışında, Fair Play, her ne pahasına olursa olsun başarmak anlayışının gerisinde kalmaktadır (Heinilä, 1974).

Mutlak başarıyı öngören ve bu yönde yoğun çaba sarf edilen günümüz yüksek performans sporunda, başarıya ulaşmak uğruna zorunlu olarak aldatici, hatta acımasız stratejiler geliştirilmektedir. Bu anlayışın belirgin kriteri, oyun içinde kurallara uygun olmayan davranışları hakeme fark ettirmeden yapmaktır (Lenk, 200: 25). Özellikle profesyonel alanda, sporcuların Fair Play prensiplerine aykırı davranışlara yönelmeleri, bireysel ve toplumsal beklentilerin başarı yoluyla karşılanması çabasıyla kaynaklanmaktadır. Kamuoyu, taraftarlar, medya, sponsorlar, politik çevreler, hekim, kulüp, antrenör ve spor örgütü, sporcular üzerinde şiddetli bir performans baskısı uygulamakta, bu da onları yalın faydacı başarı imkanlarını aramaya yönlendirmektedir. Ayrıca, bir çok sporcu ve üst düzey antrenör için, gösterecekleri performans, sosyal ve finansal çıkışları için yegane şans olarak görülmektedir. Dolayısıyla, sporda yazılı ya da yazısız kurallar sadece müsabaka hırsı, duygusal uyarımlar ve oyun dinamiği nedenleriyle ihlal edilmemekte, faullü oynama veya faul yapılmış gibi davranma, antrenörlerin taktik anlayışlarının bir parçası olarak sporculara sistematik olarak öğretilmekte ve uygulattırılmaktadır (Messing, 1991: 30).

Sporda gittikçe artan erdemsiz davranışlar, onun etik değerlerine yönelik bir bilinç oluşturma ve gerekli yapısal değişiklikleri gerçekleştirme çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. En etkili kurumların başında, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) çatısı altında faaliyet gösteren ve

atanmış üyelerden oluşan Uluslararası Fair Play Konseyi (CIFP) gelmektedir. FIFA ve UEFA gibi finansman güçlüğü bulunmayan çatı organizasyonların ise, Fair Play aksiyonlarına doğrudan katılımlarında ve eğitim faaliyetlerinde yetersizlikler söz konusudur. Bu kuruluşlar, sadece kendi turnuvalarında takımlara Fair Play ödülleri vermekle yetinmektedirler. Buna karşılık, 1994 yılında kurulan, Türkiye'nin de kurucu üyesi olduğu bir sivil toplum örgütü olan Avrupa Fair Play Birliği (EFPM), Fair Play idealinin yeniden spor alanlarında yeşertilmesi yolunda çaba gösteren en aktif kuruluş görünümündedir (Arıpınar, 1999). Yıllık toplantıları, Fair Play seminerleri, düzenli yayınları ve ödül organizasyonları ile somut çalışmalar yapan EFPM'nin üretken üyelerinden biri de Türkiye'dir.

Türkiye'de Fair Play Çalışmaları

Fair Play'e uygun davranışların, genellikle centilmenlik, sportmenlik ya da efendilik sözcükleriyle karşılandığı Türkiye'de, doğrudan Fair Play kavramının kullanıldığı ve tamamen Fair Play'e ilişkin ilk kaynak, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından tercüme ettirilerek 1974 yılında yayımlanan, "Sporda Erdemlik – Fair Play" (Çev.: M. Ateşoğlu) adlı eserdir. Böylece, Fair Play kavramı Türkçe literatüre "sporda erdemlik" olarak girmiş, sonraları "sportif erdem" (Erdemli, 1992: 180). kullanımı benimsenmiştir.

Kavramların kapsamları, hiç şüphesiz, süreç içinde onlara yüklenen anlamlara bağlıdır. Fair Play'e karşılık olarak önerilen kavramlar, henüz, Fair Play'in sahip olduğu anlam zenginliğinden oldukça uzak görünmektedir. Fair Play konusunda Alman dilinde yazılmış makalelerin bir analizinde, Rahe (1987: 78), kavramın kapsam alanının, sosyal davranış biçimleri spektrumunda oldukça geniş bir yer tuttuğunu saptamıştır. Tarafımızdan gerçekleştirilmiş, Türkçe'de Fair Play'in karşılığı olabilecek kavramların belirlenmesine yönelik henüz yayımlanmamış bir çalışmada, değişik bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin listeledikleri kavramların bir kısmı bile, Fair Play'in anlam zenginliğini yansıtmaması bakımından ilginçtir:

Açıksözlülük, Adalet, Ahlaklılık, Alçakgönüllülük, Anlayışlılık, Arkadaşlık, Bağışlayıcılık, Bağlılık, Barış, Başarıyı hak etme, Bencil olmama, Bilinçlilik, Birlik-Berberlik, Bütünleşme, Büyüklük gösterme, Centilmenlik, Cömertlik, Çıkar gözetmeme, Dayanışma, Davranış kusursuzluğu, Değer verme, Dikkatli davranma, Disiplinlilik, Doğruluk, Dostluk, Dostça oynama, Dürüstlük, Dürüst oyun, Düşüncelilik, Düzgün spor, Efendilik, Erdemlilik, Fanatik olmama, Fedakarlık, Fena hareketlerden kaçınma, Fırsat eşitliği, Güvenilirlik, güzellik, Hak yememe, Hakaret etmeme, Hakverirlik, Hakemi yanılmama, Haysiyet, Hoşgörü, İnançlılık, İnce ruhluluk, İnsafıllık, İnsanlık, İnsancılık, İyi huyluluk, İyimserlik, İyi niyetlilik, İyi karakterlilik, Kardeşlik, Kendine hakim olma, Kibarlık, Kin tutmama, Kötü söz söylememe, Kurallara uyma, Kurallara gerek kalmadan anlaşma, Medeni davranış, Mertlik, Mükemmellik, Nezaket, Namusluluk, Olgunluk, Onurlu davranma, Ölçülülük, Özgürlük, Özveri, Paylaşım, Rakibi düşman görmeme, Ruh güzelliği, Sabırlılık, Samimiyet, Saygı duyma, Saygınlık, Sevecenlik,

Sevgi, Soğukkanlılık, Sonucu kabullenme, Spora bağlı kalma, Sporcuyla koruma, Sporseverlik, Sportmenlik, Şiddeti reddetme, Terbiyelilik, Tutarlı davranma, Uygarlık, Uyumluluk, Yardımlaşma, Yenme ve yenilmeyi öğrenme.

Türkiye’de, Fair Play’e ilişkin ilk kurumsal yapılanma, 1981’de Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) bünyesinde oluşturulan Fair Play Komisyonu’dur. Kuruluşuyla birlikte her branştan spor faaliyetlerinde, özellikle informal Fair Play anlayışına örnek oluşturabilecek davranışlar konusunda araştırma yaparak sporcu belirleyen komisyon, 1983’ten itibaren Türkiye Fair Play ödülünü kazanan sporcuları Uluslararası Fair Play Konseyi’ne göndermeye başladı. 1983 yılı milli Fair Play ödülüne, takımının müsabakayı kaybetmesini göze alarak, gol kararında tereddüde düşen hakeme topun kale çizgisini geçtiğini söyleyen Konya amatör 1. küme futbol takımlarından Derbentspor’un kalecisi layık görüldü. Kendi ve takımı aleyhine de olsa, hakemin doğru karar almasına yardımcı olma erdemine informal Fair Play için özgün bir örnek oluşturan sporcu, Uluslararası Fair Play Konseyi ödülüne aday gösterildi ve Fair Play’in en büyük ödülü olan 1983 Fair Play Trophy’sini kazandı (Olimpiyat Dünyası, 1, 1995: 38). İlerleyen yıllarda, Türkiye’nin aday gösterdiği bir çok sporcu ve spor adamı, davranışları ya da katkıları nedeniyle uluslararası Fair Play ödülleri kazandılar.

1993’te, Uluslararası Olimpiyat Komitesi statüsüne uygun bir Fair Play yönetmeliğinin hazırlanmasıyla, "ülke çapında Fair Play ruhunun yayılması, anlaşılması ve ödüllendirilmeye layık olanların belirlenmesi" görevlerini üstlenen TMOK Fair Play Konseyi kuruldu. Konsey, 1994’ten itibaren Fair Play ödülleri, "davranış", "kariyer" ve "tanıtım" dallarında ayrı ayrı vermeye başladı. Her dalda ödüller, Büyük Ödül (Fair Play heykeli ve diploma), Şeref Diploması (Fair Play gümüş plaketi ve diploma) ve Kutlama Ödülü (Fair Play bronz plaketi ve diploma) olarak detaylandırıldı (Olimpiyat Dünyası, 1, 1995: 38). Ödüllerin değişik dallarda verilmesiyle, davranış ve etkinlikleriyle dolaylı olarak spora ve Fair Play’e katkıda bulunanların değerlendirilmesinin ve toplumun bu yönde teşvik edilmesinin yolu açılmış oluyordu. Örneğin, 1995 yılı Türkiye Fair Play ödülleri Kariyer dalında Büyük Ödül, hayatı boyunca her alanda toplumu efendiliğe, iyiliğe ve centilmenliğe davet eden, sporu ve Fair Play anlayışını destekleyen, gerçekleşmesi olası büyük şiddet olaylarını örnek kişiliği ile önleyebilen bir din adamına, Naim Gölleröğlü’na verilmiş, toplumda çevre bilincinin yaygınlaşmasında gönüllü olarak çaba gösteren bir çevreci, Hayrettin Karaca da, Şeref diplomasına layık görülmüştü (Olimpiyat Dünyası, 4, 1996: 65). Naim Gölleröğlü, aynı yıl Uluslararası Fair Play Konseyi (CIFP) tarafından Dünya Şeref Diploması ile ödüllendirildi (Olimpiyat Dünyası, 4, 1996: 70).

TMOK Fair Play Konseyi, Fair Play’in sadece spora ilişkin bir kavram olmadığından hareketle, 1998’den itibaren, toplumsal olaylarda yer alan örnek kişi ve kurumları da Fair Play açısından değerlendirmeye başladı (Olimpiyat Dünyası, 14, 1999/2: 20-21). Ardından, 1999 Türkiye Fair Play ödülleri, Toplumsal ve Sportif Fair Play ödülleri olmak üzere iki ana başlık altında toplandı.

Medya alanındaki olumlu çabaların değerlendirilmesi kapsamında Konsey, tanıtım dalında 1997 Türkiye Fair Play Büyük Ödülü'nü Fan-Etik sayfasıyla Fanatik gazetesine vermiş (Aydın, 1998: 18), gazete aynı yıl, haber veriş tarzı, centilmenliği ön planda tutması ve sürekli Fan-Etik sayfası ile gençliğe sportmenlik yolunu göstermesi nedeniyle, Uluslararası Fair Play Konseyi tarafından Şeref Diploması ile ödüllendirilmiştir (Olimpiyat Dünyası, 10, 1998/2: 20). Bazı köşe yazarlarını Fair Play'i destekleyici az sayıdaki yazıları dışında, Türkiye'de medyanın Fair Play'e katkısının somut örneklerinden biri olarak da, 1988'de Milliyet Gazetesi ile Panasonic'in işbirliği ile düzenlenen ve son beş yılın en centilmen futbolcularını, takımını ve en centilmen karmasını belirleyerek ödüllendirmeyi amaçlayan "Türk Futbolu Fair Play Ödülleri" organizasyonu zikredilebilir (Bkz. Radikal Gazetesi, 29 Temmuz 1998).

TMOK Fair Play Konseyi, asli görevlerinden olan Fair Play idealinin anlaşılması ve yaygınlaştırılması çalışmaları çerçevesinde, çocuklara, gençliğe ve tüm topluma Fair Play'i anlatmanın iyi bir yolunun da karikatür olabileceği düşüncesiyle, 1996 yılında ulusal düzeyde bir karikatür yarışması düzenledi. Düşüncelerini çizgiyle ifade edebilme becerisiyle tanınmış Türk toplumunda aksiyonun olumlu yankı bulmasıyla Konsey, 1997'de yarışmanın kapsamını genişleterek, ilk, orta ve yükseköğretim öğrencilerini de yarışmaya dahil etti. Katılım formu gönderilen 65 bin okuldan gelen 1135 eser değerlendirmeye alındı (Olimpiyat Dünyası, 7, 1997: 30).

İlköğretim öğrencisinden profesyonel çizerlere kadar geniş bir yelpazeye açık olan Fair Play Karikatür Yarışmasında başarılı bulunan eserler, sergiler yoluyla halka sunulmakta ve bir albümde toplanmaktadır. Seçilmiş karikatürlerin 1999'dan itibaren çeşitli Avrupa ülkelerinde sergilenmesinin bu orijinal yöntem olan ilgiyi artırması sonucu, Konsey, yarışmayı uluslararası hale getirdi (Olimpiyat Dünyası, 20, 2001/1: 20-21). Karikatür yarışmaları, her kademedeki öğrencilerin Fair Play kavramıyla tanıştırılmasında ve Fair Play'e ilişkin davranışlar üzerine düşünmeye yönlendirilmesinde önemli rol oynayabilecek bir etkinlik konumundadır.

TMOK Fair Play Konseyi'nin çalışmaları, Konseyin uluslararası Fair Play kuruluşları arasında saygın bir yer edinmesine yol açmıştır. 1994'te, Zürih'te Avrupa ülkelerinin Fair Play temsilcilerinin katılımıyla kurulan, Türkiye'nin de kurucu üye olduğu ve 2. başkanlığa Türk üye Erdoğan Arıpınar'ın seçildiği Avrupa Fair Play Birliği (EFPM), Arıpınar'ı, Avrupa grubuna dahil olan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Moldova, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Makedonya gibi Kafkas ve Balkan ülkelerinin Fair Play çalışmalarını yönlendirmek ve kurumsal yapılanmalarını sağlamakla görevlendirdi (Olimpiyat Dünyası, 1, 1995: 38). 1997'de Türkiye, Fair Play çalışmalarında Avrupa'da örnek ülke seçildi. EFPM, birliğin yayın organı olarak faaliyet gösterecek ve yılda 2 kez yayımlanacak olan "Play Fair" adlı gazetenin Türkiye'de yayımlanmasını ve Genel Yayın Müdürlüğünü TMOK Fair Play Konseyi Başkanı Erdoğan Arıpınar'ın yapmasını uygun buldu (Olimpiyat Dünyası, 6, 1997: 44-45). İki yıl sonra Paris'te toplanan EFPM Genel Kurulu'nda üyeler, Türkiye'de basılan "Play Fair" gazetesinin çok profesyonelce hazırlandığını,

kullanılan İngilizce'nin mükemmel olduğunu ve gazetenin, EFPM'nin en başarılı çalışması olduğunu vurguladılar (Olimpiyat Dünyası, 14, 1999/2: 26-27). Nihayet, Avrupa Olimpiyat Komiteleri Birliği (EOC) ve EFPM, 2000 yılı Fair Play Büyük Ödülü'ne, Fair Play'in anlatılmasında, gelişmesinde, ülke çapında duyurulmasında başarılı hizmetler üreten TMOK Fair Play Konseyi'ni layık gördü (Olimpiyat Dünyası, 19, 2000/4: 34).

Fair Play Ödülleri ve Bazı Problemler

Profesyonel sporda Fair Play'e uygun davranışları sergilemenin güçlüğü, başarının bizzat bireye, takımına, kulübüne ve ülkesine sağlayabileceği çıkarlar göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Fair Play ödülleri sporcunun göze aldığı riske göre verilmektedir. Lorenz (1988: 66)'e göre, karşılaşma ne kadar önemli, başarının ödülü ne kadar değerli ve kamuoyunun beklenti baskısı ne kadar yüksekse, kuralların öngördüğünün ötesinde gösterilmiş Fair Play davranışı o kadar saygın ve kıymetlidir. Ancak, Fair Play ödülüne esas teşkil eden davranışın sporcunun yerleşik bir tutumundan kaynaklanıp kaynaklanmadığı da oldukça önemlidir. Çünkü, "ahlaki bir davranış sonucu ödül alan birey, tüm yaşamı boyunca, her alanda Fair Play'e uygun davranmak zorundadır. Fair Play ödülü bir eğilime verilir." (Can ve Can, 1996). Bu, Fair Play ödülünün, sporcunun hem spor, hem de toplumsal yaşamında kesinlikle bir "milat" oluşturması gerektiği anlamına gelmektedir.

Ne yazık ki, Türk sporu son yıllarda bir eğilimi değil de, yerleşik bir tutuma dayanmayan anlık davranışları yeterli kriter oluşturmadan ödüllendirmenin sancısını yaşamıştır. Alpay Özalan ve Ercan Kol örnekleri, bu çelişik durumun çarpıcı görüntülerinden bazılarıdır ve ödüllerin prestijini sarsacak, beklenen toplumsal yararın önemli derecede azalmasına neden olabilecek niteliktedir.

11 Haziran 1996' da İngiltere'nin Nottingham kentinde oynanan Türkiye-Hırvatistan Avrupa Futbol Şampiyonası maçının sonlarına doğru gole giden rakibini faulle durdurmayan ve bu akın sonucu gelen golle ülkesi maçı 1-0 kaybeden milli futbolcu Alpay Özalan, Avrupa Fair Play Birliği'nin ilk büyük Fair Play ödülünü kazanıyor ve sporcu, "ömrüm boyu bana onur verecek bu ödülü almanın mutluluğunu yaşıyorum" diyordu (Olimpiyat Dünyası, 6, 1997: 43). İsviçre tarafından Dünya Fair Play ödülüne de aday gösterilen sporcu, Fair Play ruhu taşıyan bu davranışından dolayı, Uluslararası Fair Play Konseyi tarafından Kutlama Mektubu ile ödüllendiriliyordu (Olimpiyat Dünyası, 7, 1997: 28-29). Ulusal ve Uluslararası Fair Play ödülüne sahip sporcu, 1998'de oynanan bir müsabakada sadece Fair Play'e değil, genel ahlak kurallarına da aykırı bir davranış sergileyerek, müsabaka hakemine sözel ve fiziksel şiddet uyguluyor, oyundan ihraç ediliyordu. Çok geçmeden oynanan bir milli maçta oyuncunun yüksek performans göstermesi üzerine, Futbol Federasyonunun uygulayacağı yaptırım dışında, ayrıca mahkemeye de başvuracağını açıklayan müsabaka hakemi üzerine medyada baskı uygulanıyor ve hakem ikna ediliyordu (Bkz. Kumcu, 1998). Aynı oyuncu, 2002 Dünya kupasında oynanan Türkiye-Brezilya maçında, gole giden rakip oyuncuyu ceza sahasına girerken düşürerek penaltıya ve

takımın mağlubiyetine neden olmuş, basın ve kamuoyu tarafından faullü hareketi ceza sahası dışında yapmadığı için eleştirilmiştir.

Daha çok oynadığı sert futbol ve gördüğü sarı/kırmızı kartlarla tanınan bir sporcunun, belki kendisinin dahi "hata" olarak nitelendirdiği anlık bir davranışının Fair Play'e uygun olduğu gerekçesiyle ödüllendirilmesi olumlu bir yaklaşım değildir. Kaldı ki, Alpay Özalan'ın ödüllendirilen davranışı, nihayet bir formal Fair Play örneğidir ve sadece oyun kurallarına uymakla gerçekleşmiştir.

Benzer biçimde, 1994'te oynanan bir lig maçında hayatını tehlikeye atarak müsabaka hakemini saldırdan koruyan Ercan Kol, 1994 yılı Türkiye Fair Play ödülleri davranış dalında Şeref Diplomasına layık görülmüş, TMOK tarafından IOC Fair Play Konseyi'ne önerilen sporcu, Kutlama ödülü kazanmıştı (Olimpiyat Dünyası, 1, 1995: 41). Aynı sporcu 1999'da oynanan bir başka lig maçında, kurallara aykırı olarak topu elleriyle gol çizgisinden çıkartmış ve basında Fair Play ve ödülleri konusunda tartışma başlatmıştı. Pozisyonun penaltı olup olmadığı kendisine sorulduğunda: "Biz puanımızı almaya çalışıyoruz...Benim yerimde başkası olsa 'penaltı' diyecek miydi?" cevabını vermişti (Bkz. Can; Can, 1999).

Fair Play ödüllü sporcuların, takım menfaatleri söz konusu olduğunda rahatlıkla dürüstlükten uzaklaşmaları, ödülün onlarda herhangi bir tutum değişikliğine yol açmadığını göstermektedir. Oysa ki, bir davranışın ödüllendirilmesi, örnek davranışın topluma yansıtılması ve model oluşturması bakımından "eğitsel" bir anlam taşımaktadır. Çünkü, doğru ya da yanlış davranış biçimleri, çocuk ve gençler tarafından birebir kopyalanmakta, bu da, model alınan sporcuların izleyicilere doğru mesajlar veren bir davranış biçimini tutarlı olarak ortaya koymalarını zorunlu kılmaktadır (Altay, 1998). Bu nedenle, Fair Play ödülü aldıkları halde gerek sportif, gerekse toplumsal alanda sonradan Fair Play'e aykırı davranışları sabit görülenlere bir yaptırım uygulanabilmeli, ödül verilmeden önce aday sporcunun geçmişe yönelik "davranış kayıtları" incelenmelidir. Fair Play ödülünün sorumluluğunu taşıyamayan sporcular öncelikle TMOK Fair Play Konseyi tarafından yazılı olarak uyarılmalı, erdemsiz davranışların tekrarı halinde ise ödülün geri alındığı, gerekçeleriyle ve basın yoluyla kamuoyuna duyurulmalıdır. Zira, Fair Play ya vardır ve sürekli, ya da yoktur!

Fair Play Anlayışını Geliştirme Perspektifleri

Toplumsal beklentiler alanının merkezinde duran ve başarısızlık halinde ülkesini iyi temsil edemeyeceği, antrenörünün olumsuz etkileneceği, izleyiciler tarafından beğenilmeyeceği, sponsor bulamayacağı, kulübünün başarısız olacağı, basında yeterince yer alamayacağı gibi endişeler taşıyan sporcunun, Fair Play ilkelerini göz ardı etmesi bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu tür endişeler antrenör, yönetici, medya, hekim, sponsorlar ve izleyiciler için de, kendi beklentilerine uygun boyutlarda geçerlidir.

Fair Play anlayışı, bireyin doğuştan sahip olduğu donanımlarından değildir. Amaca uygun

bir eğitim süreci sonucu kazanılabilmektedir. Ancak, başarı odaklı spor ortamında, ne antrenmanlarda, ne antrenör eğitiminde, ne de benzeri eğitim ortamlarında Fair Play'i özendirici çabalar söz konusudur. Başarıda rol oynayabilecek her türlü kural dışı davranışın oyunun vazgeçilmez bir parçası olarak açık ya da gizli sergilenmesini sporcularına öğütleyen antrenörlerin, kulüplerle sözleşmeleri mutlak başarı şartına bağlandığı sürece, onların da sporcuları baskı altında tutmalarının ve Fair Play'e aykırı stratejiler geliştirmelerinin önüne geçilemeyecektir.

Kural ihlalleri artık normal kabul edilmektedir ve profesyonel spora özgü bir durum olmaktan çıkmıştır. Kulüpler, gençlerin sosyalleşmelerini sağlayacak kurumlardan biri olma özelliğini kaybetmektedirler. Pilz (1995: 174-5)'in kapsamlı araştırması, gençlerin, kulüplerde aktif spor yapma süreleri uzadıkça, kural ihlallerini, faullü oynamayı, haksız avantajlar sağlama çabalarını "akıllı bir taktik" olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu anlayışın okul sporu için de geçerli olduğunu, Alman milli futbol oyuncusu Paul Breitner (1980: 26), yaklaşık çeyrek asır önce şöyle ifade etmişti: "Gerek okul öğrencileri, gerekse profesyonel lig oyuncularını için geçerli olmak üzere, şurası açıktır ki; rakibin bir gol atmasına meydan vermemek için, onu her türlü araçla engellemek, eğer sportmence yollarla yapılamıyorsa, bunu mutlaka bir faulle yapmak gerekir. Bir serbest vuruş, her zaman bir gole tercih edilir."

Fair Play ideallerinin gerçekleştirilmesinin önündeki en önemli engellerden biri de, sporun, uluslararası, ulusal veya yerel "prestij" aracı olarak algılanmasıdır. Uluslararası karşılaşmalarda elde edilen başarılar hiç şüphesiz ulusal bir haz yaratmakta, toplumsal özgüven gelişimine katkı sağlamaktadır. Uluslararası düzeyde artık normal karşılanmakta olan spor-prestij ilişkisi, ne yazık ki, çok daha küçük ölçekli birimlerde ön plana çıkartılmakta ve Fair Play açısından "patolojik" sonuçlar doğurmaktadır. Kasaba takımının maçı "kasabanın namusu", okul takımının maçı "okulun şerefi" ile özdeşleştirilmektedir. Sporun "namus", "şeref" gibi kavramlarla ilişkilendirilmesi, sonuca ulaşmada, sürecin nasıl biçimlendirildiğinin önemini kaybetmesine yol açmakta, sporcularda, prestijin kazanılması ya da korunması için "her ne pahasına olursa olsun kazanmak" anlayışını geliştirmektedir.

Mevcut durum, Fair Play'e ilişkin bilinç oluşturma çalışmalarının sadece Fair Play kampanyalarıyla gerçekleştirilemeyeceğini, bunların yanında uzun vadeli, sistematik bir eğitim sürecinin zorunlu olduğunu göstermektedir. Fair Play kampanyaları, uygulamaya yardımcı yayınlar ve uygun antrenör seminerleri, profesyonelleşmiş yüksek performans sporunda görülen erdemsiz davranışların derecesi üzerinde hemen hemen doğrudan hiçbir etkide bulunmamaktadır. Profesyonel alan artık günümüzde kendi normları, rolleri ve değerleriyle görece bağımsız bir sistem haline gelmiştir (Messing, 1991: 31).

Fair Play çalışmalarının, sporcuları mutlak başarı baskısı altında tutan grupların etkisinde kalmayacak, etik donanımlara sahip bir genç kuşağın yetiştirilmesine yönelik olması gereklidir.

Bu nedenle, Fair Play aksiyonlarının yönü ilk ve orta öğretim çağı çocuk ve gençlerine çevrilmelidir. Bunun en geçerli gerekçesi, geleceğin sporcu, antrenör, spor adamı, hakem, yazar ve seyircisinin bu kitle içinden çıkacak olmasıdır.

Okul beden eğitimi dersleri ve okullararası karşılaşmalar, Fair Play'e uygun davranışların kazandırılması ve sergilenmesinde uygun bir ortam olarak kullanılmalıdır.19. yüzyıl İngiltere'si örneğinde olduğu gibi, okul beden eğitimi ve sor etkinlikleri, çocuk ve gençlerin karakter eğitimleri için bir araç konumuna getirilmeli, öğrencilerin günlük hayata transfer edebilecekleri uygun davranış biçimleri öğretmenler tarafından kasıtlı olarak uygulanmalı ve pekiştirilmelidir.

Ortaöğretim öğrencilerin beden eğitimi derslerinden beklentilerinin de halen ve her şeye rağmen bu doğrultuda olduğu görülmektedir. İlköğretim Okulları, Lise ve Dengi Okullar Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programları'nda yer alan ve beden eğitimi derslerinde gerçekleşmesi beklenen 18 amaçtan en önemli ilk 5 amacın hangileri olduğunun araştırıldığı bir çalışmada, "Dostça oynama ve yarışma, kazananı takdir etme, kaybetmeyi kabullenme, hile ve haksızlığın karşısında olabilme" amacını, öğrenciler 4., veliler 1., beden eğitimi öğretmenleri 2. ve öğretmen eğitimcileri 3. en önemli amaç olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Yalın sportif erdemi, etik değerleri vurgulayan bu amacın tüm gruplarca en önemli amaçlar arasında ilk sıralarda gösterilmesi toplumsal bir beklenti ifadesi olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen, programda beden eğitimi dersinde fiziksel amaçların gerçekleştirilmesine yönelik davranışlar detaylıca gösterilirken, sosyal gelişimi sağlayacak davranışların nasıl kazandırılacağına ilişkin her hangi bir veri bulunmamaktadır (Yıldırım; Yetim, 1996: 39-43). Rahe (1987), temel ahlaki bir davranış olarak Fair Play'in beden eğitimi dersinde, üniteler formunda verilebilen diğer ders konuları gibi ele alınmasının güç olduğuna işaret etmekte ve dersin öğrencilerin kuralları öğrenmesini sağlayacak biçimde planlanmasının ve beden eğitimi öğretmenin davranışlarının Fair Play prensiplerine uygun olmasının önemini vurgulamaktadır (Rahe, 1987, 83). Kural bilinci eğitimi ise çocuk ve gençlerde, kuralları tanıma ve öğrenme, kuralları anlama, kuralları özümseme ve ahlaki bilinç oluşturma aşamalarıyla gerçekleştirilmektedir (Orhun, 1982: 187).

Beden eğitimi öğretmenleri de, öğrenimleri esnasında Fair Play anlayışının beden eğitimi dersleri ve spor karşılaşmalarında hangi yöntemlerle kazandırılacağına dair herhangi bir donanıma sahip olamadıklarından, öğrenci beklentileri tamamen karşılıksız kalmaktadır. Bu alandaki yetersizlik hiç şüphesiz Türkiye'ye has bir durum değildir. Nitekim, Avrupa Fair Play Birliği, 2. Genel Kurul Toplantısı'nda yayınladığı deklarasyonda bu eksikliğe değinmiş ve formal eğitim alanında görevli olanların Fair Play, hoşgörü ve karşılıklı saygı kavramlarının tanıtımından özellikle sorumlu olduklarını vurgulayarak, ulusal hükümetlere, Fair Play'in okul beden eğitiminin en önemli konusu olarak müfredata eklenmesini, öğretmen ve antrenörlerin Fair Play kapsamındaki çalışmalarını destekleyecek özel eğitim ve enformasyon malzemeleri hazırlamalarını önermiştir (Olimpiyat Dünyası, 5, 1996: 67).

Okul beden eğitimi ve sporu kapsamına Fair Play eğitiminin alınabilmesinin ön şartlarından olarak, öncelikle mevcut beden eğitimi öğretmenleri için hizmetiçi eğitimden geçirilmeleri, öğretmen adayları için de müfredat programlarında değişikliklere gidilmesi, eğitici programların hazırlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, Fair Play ve Olimpizm dersinin beden eğitimi ve spor öğrenimi veren tüm yükseköğretim kurumlarında zorunlu dersler kapsamına alınmasının sağlanması ve bu dersi verebilecek öğretim elemanlarının da kurs ve seminerlerle yetiştirilmesi, alana ilişkin ders kitabı hazırlanması öncelik arz etmektedir. "Önce Fair Play" aksiyonu çerçevesinde öğretici filmler ve broşürler hazırlanmalı, öğrencilerin istifadesine sunulmalıdır. Fair Play'e ilişkin seri seminerler düzenlenmelidir. Bu çerçevede, tanınmış sporcu, antrenör, hakem, kulüp yöneticisi, spor yazarı ve taraftar dernekleri idarecilerinin Fair Play hakkındaki görüş ve deneyimlerini aktarabilecekleri toplantılar düzenlenmeli ve öğrenciler tartışmaya katılmaya teşvik edilmelidir. Gruplar halinde çeşitli spor etkinlikleri ziyaret edilerek, Fair Play'e uygun olan – olmayan davranışların öğrenciler tarafından bizzat saptanmasını sağlamak ve bunları derslerde tartışmaya açmak, Fair Play bilincinin aşılmasında önemli rol oynayabilir. Öğrenciler arasında oluşturulacak Fair Play inisiyatif gruplarının, her okulda öğrencilerin Fair Play'e ilişkin görüşlerini ve basında çıkan olumlu-olumsuz örnekleri yansıtan bir Fair Play duvar gazetesi çıkarmalarını sağlamak da yararlı sonuçlar doğurabilecek etkinliklerdendir. Beden eğitimi ve spor öğrenimi veren kurumlarda, lisans bitirme tez ya da projelerinde Fair Play'in öncelikli araştırma alanı olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- ALTAY, Ömer, "Fair Play Dersleri", Radikal Gazetesi, 9 Eylül 1998.
- ARIPINAR, Erdoğan, "Sözde Değil, Özde Fair Play", Radikal Gazetesi, 20 Aralık 1999.
- "Arıpınar'a Görev", Olimpiyat Dünyası, 1 (Temmuz 1995), s. 38.
- ATEŞOĞLU, Meliha (Çev.), Sporda Erdemlik: Fair Play. Ankara: GSB Yay. 29, 1974.
- "Avrupa Fair Play Birliği'nin İlk Ödülü Türkiye'ye, Beşiktaşlı Alpay Özalan'a Verildi", Olimpiyat Dünyası, 6 (Ocak 1997), s. 43.
- "Avrupa Fair Play Genel Kurulu'nun Fair Play, Spor ve Eğitim ile İlgili Deklarasyonu", Olimpiyat Dünyası, 5 (Ekim 1996), s. 67.
- AYDIN, Nurhan, "Türkiye'nin En Büyük Spor Ödülü", Olimpiyat Dünyası, 10 (1998/2), s.18.
- "1998 Fair Play Ödülleri", Olimpiyat Dünyası, 14 (1999/2), s. 20-21.
- BRASE, Georg, Bildung und Erziehung in den englischen Public Schools. Regensburg, 1967.
- BREITNER, Paul, Ich will kein Vorbild sein. München, 1980.
- CAN, Cem; CAN, Hakan, "Fair Play'in Dünü Yok!", Fanatik Gazetesi, 1 Mayıs 1999.
- CAN, Cem; CAN, Hakan, "Olmadı Ercan", Fanatik Gazetesi, 1 Mayıs 1999.
- "Centilmenler Geçidi", Radikal Gazetesi, 29 Temmuz 1998.
- "Dünya Fair Play Konseyi'nden Türkiye'ye 4 Fair Play Ödülü Daha", Olimpiyat Dünyası, 10 (1998/2), s. 20.
- "EFPM 5. Genel Kurulu Paris'te Toplandı", Olimpiyat Dünyası, 14 (1999/2), s. 26-27.
- ERDEMLİ, Atilla, "Fair Play ve Olimpizm", Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresi Bildirileri (20-22 Kasım 1992, Hacettepe Üniv., Ankara), Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yay. No. 3, Ankara: Onlar Ajans, [1992], s. 180.
- GILLMEISTER, Heiner, "Fair Play: Ein Wort macht Geschichte", Fair geht vor-auch in Seoul, Ed.: DOG, [y.y], 1988, s. 12.
- GUTTMANN, Allen, "Ursprünge, Soziale Basis und Zukunft des Fair Play", Sportwissenschaft, 17, 1 (1987), s. 11.
- HEINILÄ, K., Ethics of Sports. University of Jyväskylä Research Reports, Nr. 4, Jyväskylä, 1974.
- "İki Türk Daha Dünya Fair Play Şeref Kürsüsünde", Olimpiyat Dünyası, 4 (Temmuz 1996), s. 70.
- "2. Ulusal Fair Play Karikatür Yarışmasına 1272 Eser Katıldı", Olimpiyat Dünyası, 7 (Temmuz 1997), s. 30.
- "İşte Fair Play Ödülleri", Olimpiyat Dünyası, 4 (Temmuz 1996), s. 65.
- KUMCU, Ercan, "Kurallar Uyulmak İçin Konulur", Yeni Yüzyıl, 10 Eylül 1998.
- KUNTER, Halim Baki, "Türk Güreşçiliği", Ülkü, III, 31 (Temmuz 1949), s. 2.
- LENK, Hans, Werte, Ziele, Wirklichkeit der modernen Olympischen Spiele. Schorndorf, 1964.
- LENK, Hans; Pilz, Gunter A., Das Prinzip Fairness. Osnabrück, 1989.
- LENK, Hans, "Zur Fairness unter Systemzwaengen", Leistungssport, 30, 6 (2000), s. 25.
- LORENZ, Hans E., "Fair Play aus der Sicht der Medien", In: Fair Play im Sport-Fairness im Leben, Ed.: LSB Rh. Pfalz, Mainz, 1988, s. 66.
- MESSING, Manfred, "Fairness und Unfairness: Eine Austauschtheoretische Erklärung", In: Beiträge zur Sportwissenschaft Festschrift zum 80. Geburtstag von Prof. Dr. Berno Wischmann, Red.: Helga Letzelter; Hans Günter Schöpe, 1. Aufl., Ahrensburg bei Hamburg: Czwalina, 1991, s. 30.
- MENZEL, R., Nachwort. In: R. Lebeck, Auf- und Rückschläge, Dortmund, 1982, s. 119.
- MORDTMANN, A. D., Anatolien: Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien (1850-1859). Hannover, 1925.

- MÜLLER, Norbert, "Historische, philosophische und paedagogische Dimensionen des Fair Play", Fair Play im Sport-Fainness im Leben, Ed.: LSB Rh. Pfalz, Mainz, 1988, s. 8.
- MÜLLER, Uwe; PILZ, Gunter A., Sei Sportlich-Sei Fair. Schorndorf: Hofmann, 1987.
- "Olimpizm ve Sporun En Önemli Unsuru: Fair Play", Olimpiyat Dünyası, 1 (Temmuz 1995), s. 38.
- ORHUN, Adnan, "Fair Play Okul Sporunda Bir Eğitim İlkesidir", Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresi Bildirileri (20-22 Kasım 1992, Hacettepe Üniv., Ankara), Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yay. No. 3, Ankara: Onlar Ajans, [1992], s. 187.
- PILZ, Gunter A., "Zum Problem Struktureller Bedingungen für Unfairness. Eine Empirische Analyse", In: Fairness und Fair Play, Hrsg.: Volker Gerhardt; Manfred Laemmer, 2. Aufl., Sankt Augustin: Academia-Verlag, 1995, s. 174-175.
- RAHE, Burkhard, "Fair Play in Schule und Erziehung", Schulverwaltungsblatt Niedersachsen, 3 (1987), s. 78.
- ŞAHİN, H. Murat, Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi. Ankara, 1999.
- "TMOK Fair Play Karikatür Yarışması Artık Uluslararası", Olimpiyat Dünyası, 20 (2001/1), s. 20-21.
- "Türkiye 5 Dünya Ödülüne Layık Görüldü", Olimpiyat Dünyası, 7 (Temmuz 1997), s. 28-29.
- "Türkiye Fair Play Çalışmalarında Örnek Ülke Seçildi", Olimpiyat Dünyası, 6 (Ocak 1997), s. 44-45.
- "Türkiye Fair Play Konseyi 'Avrupa Başarı Ödülü'ne Değer Görüldü", Olimpiyat Dünyası, 19 (2000/4), s. 34.
- YILDIRAN, İbrahim, "Sporda Fair Play Kavramının Tarihsel Boyutları", Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresi Bildirileri (20-22 Kasım 1992, Hacettepe Üniv., Ankara), Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yay. No. 3, Ankara: Onlar Ajans, [1992], s. 174-9.
- YILDIRAN, İbrahim; YETİM, Azmi, "Orta Öğretimde Beden Eğitimi Dersinin Öncelikli Amaçları Üzerine Bir Araştırma", Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, I, 3 (1996), s. 39-43.
- YÜCEL, Ünsal, Türk Okçuluğu. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başk., 1999.